

DUŠAN KOVÁČ

Filozófia és mitizálás a szlovák történelemben

A szlovák történelem módszeres kutatása csak viszonylag rövid idővel ezelőtt kezdődött meg. 1918-ig Szlovákiában nem rendelkeztek az ilyesfajta kutatáshoz szükséges feltételekkel. Ekkor már a legtöbb európai nemzet, a cseheket is beleértve, lezárta az alapvető forráskutatás szakaszát, számos történeti iskola létezett, és kialakultak a nemzeti történelemfilozófiák komplex rendszerei. 1918 után lassan kezdett föllendülni a történeti kutatás, ám gyorsabb fejlődéséről és szélesebb spektrumáról tulajdonképpen csak az 1945 utáni periódusra vonatkoztatva beszélhetünk. A korábbi történelemkutatást Szlovákiában csak amatőr módon művelték, 1863–1875 között a „Matica slovenská”, 1895 után még a Szlovák Múzeumi Egyesület keretében; és mindig csak áldozatkész laikusok voltak azok, akik bár lelkesedtek a történelmi kutatásért, nemigen rendelkeztek az alapvető, módszeres kutatáshoz szükséges eszközökkel.

Ez a tény több irányban is befolyásolta a szlovák történetírást. A szlovák történelemről már a 17. század óta írtak és vitatkoztak. Ezt tették a szlovákok is, akik a történelemben legfőképpen önnön identitásukat keresték, tulajdonképpen egyfajta szlovák történelemfilozófiát, mielőtt még a módszeres kutatás kifejlődhetett volna. A történelmi, a szlovák múltat lebecsülő mítoszok elleni harcban új mítoszok keletkeztek, és ez nem pusztán szlovák sajátosságnak bizonyult; hasonló folyamat játszódott le más kultúrnezetek esetében is. Mégis az a tény, hogy a szlovák történetkutatás a szlovákok magyarországi elnyomatása következtében nem bontakozhatott ki a megfelelő mértékben,¹ folyamatos, nem szűnő hatást gyakorolt a szlovák történelmi tudat jó néhány mítoszára.

A tény, hogy a szlovák hivatásos történetírás olyan időszakban fejlődött ki, amikor a hivatalos állami ideológia a csehszlovák egységre támaszkodott, természetesen hatott a történetírára is. A közös csehszlovák történelem modelljét érvényesítették, és ez igen tartósnak bizonyult. További nehezítő-gátoló tényezője a szlovák történetírásnak: széles körű és szervezett kutatás csak 1948 után, vagyis olyan körülmények között bontakozott ki, amikor a marxizmust, államhatalmi támogatással, a tudományos kutatások egyetlen módszereként érvényesítették. Ez törvényszerűen keltett feszültséget a kutatás tényleges területe és a szűk interpretálhatósági keret között.

A Szlovákiában kibontakozó objektív történeti kutatás fokozatosan és tulajdonképpen módszeresen ütközött össze jó néhány interpretációs modellel, a szlovák történelem ideologikusan megalapozott filozófiájával és a szlovák múlt felhalmozott mítoszsaival. 1989 novembere után, jóllehet, radikális változás állt be a társadalmi helyzetben, szétesett a marxizmus szűkre szabott és már régen nem használható vértete, viszont nem változott meg automatikusan és magától értetődően a történész alapvető helyzete. Plurális társadalomban is hatnak ideologikus és mítoszeremtő erők. A múlt objektív szemléletéért küzdő történészt semmiképpen sem fogják kedvelni az új viszonyok közepe. Ugyan sok előítélet és mítosz tűnik el, de újak is keletkeznek, amelyek hamar vernek gyökeret, és átveszik a régi mítoszok helyét. A társadalom jobban szereti a mí-

toszokat és a legendákat, mint az objektív igazságot, amely kellemetlen is lehet, és amelynek gyakorlati értelme és „hasznossága” nem mindig látható át. Egy olyan társadalomban, amelyik csupán ideologikus, keresi plurális stabilitását (és ilyen a jelenlegi társadalom Szlovákiában), az objektív történelmi igazság és a politikailag és ideológiailag orientált erők rá támaszkodó történetfilozófiája – mint korábban – most sem lesznek egymással partneri viszonyban.

Dolgozatomban nem térhetek ki a problematika egész területére. Azokra az interpretációkra koncentrálok, amelyek a szlovák történetírásban viszonylag régóta vannak jelen, vagyis azokra, melyek potenciálisan a legjelentősebb mítoszképző erővel rendelkeznek.

A szlovák történelem tárgya

A „szlovák történelem” fogalma a történetírásban egy bizonyos fejlődés szerint alakult, és értelmezése sem volt mindig egyértelmű. Ma a történészek többsége azt a nézetet képviseli, miszerint a szlovák történelem a szlovák etnikum (a szlovák nemzet) történelme, ugyanakkor a terület történelme is. A területi elv alapján része a szlovák történelemnek a szlávok előtti periódus, valamint a nemzeti kisebbségek történelme, amennyiben Szlovákia területén játszódtott le. Ez a területi-etnikai elv jó néhány problémát rejt magában.

Elsősorban Szlovákia területének körülhatárolásában jelentkezik a probléma. A mai Szlovákia határainak nemzetközileg törvényesített rögzítése csak 1920-ban történt meg, amikor a trianoni békeszerződésben nemzetközileg állapították meg Szlovákia déli és keleti határait. Csak északon és nyugaton voltak a szlovák területnek történelmi határai, melyek az egykori magyar királyság határai voltak. Az 1918 után teremtett határok így a szlovák terület orientáló határaivá lettek, és ez mondható el a megelőző periódusra is.

Szlovákia területe azonban 1918 előtt is sajátos komplexitással rendelkezett. A magyar államba való betagozódása után Szlovákiának éppen a mai területe, amely korábban a Nagy-Morva Birodalomhoz tartozott, sokféle tekintetben önálló egésszé alakult. Olyan terület volt, ahol megmaradtak az egykori államiság hagyományai, olyan terület, ahol már fejlett mezőgazdaság és kézművesség létezett, ahol a maga korában is igen magasfokú kultúra fejlődött ki, és tovább éltek a nagymorva hagyományok. Fokról fokra következett be ezek után a betagozódás, és Magyarországon kívül az alakuló cseh és lengyel állam is versengeni kezdett ezért a területért. Magyarországtól szilárd alakuló elemévé Szlovákia területe csak a 12. század elején vált.

A 13. század folyamán lezajlott területi rekonstrukciók következtében, amikor megkezdték kialakítani a megyéket, a mai Szlovákia régiója elveszítette korábbi pozícióját.² A 14. században Trencsényi Csák Máté hatalma ismét hozzájárult Szlovákia különleges helyzetének kifejeződéséhez. Csák főúrnaként uralkodott a mai Szlovákia területének legnagyobb része fölött; e helyzetet erősítette az oszmán expanzió is, amelynek köszönhetően éppen Szlovákia területéből nőtt ki a „Habsburg Magyarország”, és lett Pozsony koronázó- és főváros. Bizonyítja a mai Szlovákia területének különleges helyzetét a címertan is. A jelenlegi szlovák címer megtalálható a legtöbb szlovák város címerében. Magyarország egyéb területein ez a címer nem fordul elő. Ennek ellenére Szlovákia Magyarországon belül sosem jutott különösebben fontos pozícióhoz a közigazgatást tekintve. Horvátországgal–Szlavóniával vagy Erdéllyel szemben ugyanis Szlovákia sosem volt önálló közigazgatási egység.

A mai Szlovákia területére használt „Szlávia” „Sclavonia” megjelölés a 15. századtól az irodalomban szórványosan bukkan föl. A középkori Magyarország viszonylatában nem volt szükséges, hogy ezt a területet külön névvel nevezzék meg. A „szlovák” elnevezés helyett a hivatalos dokumentumokban és a latin nyelvű szakirodalomban a szinonimaként használt szláv („slavus”, „sclavus”) fogalmat lelhetjük meg. A sajátos „Szlovákia” elnevezés e periódus latin irodalmában ismeretlen. Mégis nyilvánvaló, hogy ebben az esetben pusztán nyelvészeti problémáról van szó, és a „slavus” megnevezésen a terület egy lakosát, vagyis szlovákot értettek. Az összefüggő szlovák településrendszert a déli szláv vidékektől a magyar honfoglalás választotta el. Oklevelekben más szláv törzsek megnevezését is megtalálhatjuk. (Bohemus, Ruthenus, Croatus stb.). Vagyis igen pontosan állapítható meg, mikor értettek a latin „slavus”-on szlovákot. A „szlovák”, „szlovákiai” a helyi elnevezésekre tartatott fönn, mindenekelőtt a német kolonizációt követő időszakban, amikor ekképpen különböztették meg a szlovák és a német településeket egymástól.³ Szlovákia tehát nem volt önálló közigazgatási terület, de a „Szlovákia” elnevezés a fennmaradt hagyományokat tekintve teljesen legitim, még ha az 1918 előtti időszakban ezt a fogalmat nem is határolták körül egyértelműen.

A szlovák történelem területi felfogásából következik a kisebbségi kérdés, kiváltképpen a magyar kisebbségé. Sajátos ez a probléma, hiszen magyar kisebbségről mint olyanról csak 1918-tól beszélhetünk, és ennek a kisebbségnek a történelmét nem lehet korábbi időszakokra visszavezetni. Az egykori Magyarországon a mai kisebbség a magyar etnikum természetes alkotórésze volt.

A szlovák történelem egyúttal az etnikum története. Mivel a mai szlovákok semmiféle forrással nem rendelkeznek azokról a szláv ősokról, akik letelepedésük előtt Szlovákia területén éltek, a szlovák etnikum történelméről, vagyis északon a Kárpátok vonulata, délen a Duna és a Tisza közé települt szláv etnikum historikumáról csak az 5. századtól kezdődően beszélhetünk. Ezen a területen a szlovák etnikum őslakosként élt, itt formálódott egységes egészé, amely nyelvileg is, etnikailag is világosan különbözött a magyar etnikumtól és a német telepesektől. Ez utóbbiak betelepülése a szlovák területekre nem sokkal a mongolok betérése után (1241) kezdődött meg. Az összefüggő szlovák települések jó néhány helyen, elsősorban az ország keleti vidékén, 1920-ig déli irányban is, átnyúltak Szlovákia jelenlegi határain túlra.

Mivel Magyarország fokozatosan épült egységes állammá, az állam keretein belül népességkeveredés ment végbe. Ez a migráció éppen a török expanzió következményeképpen növekedett, és később, a törökök kiűzése után is erősödött. Akkoriban nagyszámú szlovák népesség telepedett le Magyarországon déli, elnéptelenedett vidékein, de Horvátországban, Szlavóniában és Erdélyben is, ahol számszerűen viszonylag erős enklávék keletkeztek. A 19. század vége felé kezdődött meg Szlovákiából a kivándorlás a tengeren túlra: az Egyesült Államokba és Kanadába. A szlovák kivándorlók új viszonyok között kezdtek szerveződni. Ők is fontos részeivé váltak az anyanemzet történelmének, különösen néhány kulcsperiódusban, mint például az első világháború időszakában, amikor az önálló csehszlovák állam megteremtéséért folytattak küzdelmet.

A tengerentúli szlovák etnikai enklávék, amiképpen azok, amelyek a mai Magyarországon, Romániában és Horvátországban voltak találhatóak, a szlovák történelem-kutatásba integrálódtak. A szlovák történetírás mindig is nagy figyelmet szentelt nekik, még ha a szlovák történelem szintetizáló feldolgozásakor csak a legújabb egykötetes szlovák történeti munkában⁴ kaptak nagyobb teret.

A nemzet és a „nemzeti újjászületés” mítosza

Ha a „nemzet” fogalmának semmiféle definíciója nem elégít is ki minket, a nemzetről szóló kortársi nézetek különböző variánsokban két tényezőre koncentrálódnak; az államéra és a nemzettudatéra. A nemzet mint entitás és aktív történelmi erő a történelmi folyamatokba csak olyan feltétellel kapcsolódhat be, ha rendelkezik az össznemzeti tudattal, amely különbözik az egyes ember etnikai tudatától. Ez az össznemzeti tudat az alapvető feltétele egy nemzeti politikai program kidolgozásának, amely mindig az állam vagy az államiság egy bizonyos formájával függ össze.

Július Botto szlovák történész a 20. század elején írt egy könyvet „A szlovákok. Nemzeti tudatuk fejlődése”⁵ címen. Ahogy már a cím is elárulja, a mű nemzeti látószögből szemlélt szintézise a szlovák történelemnek, vagyis ez a szlovák történet a nemzettudat története. Botto a Nagy-Morva Birodalom időszakával, a 9. századdal kezdi fejtegetéseit. A Nagy-Morva Birodalom hanyatlása után fejtegetéseiben átugrik a 18. század végére, abba a periódusba, amelyet a szlovák történetírásban hagyományosan a „nemzeti újjászületés” időszakának neveztek el. Botto munkájából tehát hiányzik kilenc egész évszázad: az egész középkor és az újkor lényeges része. Ennek az a tény is oka lehet, hogy századunk kezdetén a szlovák történelem kutatása még gyerekcipőben járt, és az említett periódusokról általában csak nagyon keveset tudtak; de az is bizonyos, hogy nemcsak fehér foltok léteztek. A dokumentumokkal rendelkező Botto egyébként maga is felvett néhány fejezetet e sokáig sötétségben maradó periódusokból a röviddel ezután megjelent „A szlovákok rövid története” című könyvébe (1914). A fő ok, hogy miért hiányzik kilenc évszázad megelőző munkájából, mélyebben keresendő: Botto teljesen céltudatosan és programszerűen kívánta a szlovák történelmet mint a „nemzettudat” mozgását ábrázolni, és minden egyéb történelmi folyamatot, amely nem függött össze ezekkel, irrelevánsnak tekintett.

A nemzeti történelem ilyenét megközelítése a nemzet olyan felfogásából származik, amely ha már öröknek nem is, de történelmi kategóriának sem tekinti a nemzetet. A nemzetek adott entitások; vannak – valamiféle babiloni „nyelvezavar” óta – közösségek tehát, melyek „Isten akaratából” léteznek. Egy ilyenfajta nemzetfogalom természetesen a nemzetnek és történelmi helyének erőteljes lebecsüléséhez vezet. A szlovák történelmi tudatban ez a nemzetfelfogás hagyományos. A két világháború közti időszakban ez Hlinka Szlovák Néppártja ideológiájában rögződött. Eszerint az állam az ember, a nemzetek ezzel szemben Isten alkotásai. Ez a fajta nemzetkép természetesen nem csupán szlovák különlegesség, mélyen gyökerezik az európai hagyományban. A nemzetnek ez az etnikai felfogása az állam egyidejű „elidegenedésével” együtt jellemző az egész közép- és kelet-európai térségre.

A szlovák történelem ábrázolásakor hasonlóan a cseh történelem vagy más nemzetek történelmének ábrázolásához, ez a fajta gondolkodás a nemzetről a „nemzeti újjászületés” fogalmában tükröződik vissza. Botto műve ennek az összefüggésnek alapján több mint illusztratív: a Nagy-Morva Birodalom hanyatlása után – így Botto – a szlovák nemzet mély, a klinikai halálhoz hasonló álomba esett, vagyis a nemzet egy történelmi „nemlét” periódusába lépett, s ez mindaddig tartott, míg föl nem bukkantak az „ébresztők”, és el nem kezdték az alvó nemzetet ébresztgetni, újjáéleszteni, új életet lehelni beléjük. Hála az „ébresztők” eredményes munkájának, a nemzet újból összeszedte magát, és végre elkezdte írni a maga történelmét. A szlovákok esetében ez a szlovák nyelvi, kulturális és később politikai kívánalmak kiharcolásának történetét jelenti. Egyene-

sen klasszikus megfogalmazását találjuk e koncepciónak a „Matica slovenská” 1863-as alapításakor: „Miként egy varázsvessző ütésére nagy szellemeink szava megremegettette dermedt nemzetünk ereklyéit, megmozdult bennük a szív, és a szellem újra életre kelt; és bennük, ha munkával és fáradtsággal, ha lemondással és vesződéssel is, megérett az erő: azt jelentette és nyilatkozta ki a világnak az örökre emlékezetes gyűlés, 1861 június 6-án Túróc-szentmártonban, hogy él és élni akar!”⁶

E megnyilatkozásban a nemzeti fejlődés vonala az ébredéstől vagy az „újraélesztéstől” a politikai kívánalmak egyértelmű felvetéséig vezet – szlovák autonómiát Magyarország keretein belül követelt az 1861-es memorandum.⁷ És Július Botto teljes mértékben a magáévá tette ezt a koncepciót. Még ma is fel-felbukkan történeti munkákban és politikai nyilatkozatokban, tekintet nélkül arra, hogy a történelmi folyamatok tudományos elemzése már nem fogadja el a „nemzeti újjászületés” fogalmát, és azt csak hagyományos – ám tárgyilag nem korrekt – fogalomként használja.

Ha a történelmet csupán a nemzettudat megnyilvánulásaként vagy mozgásaként fognánk fel, akkor gyakorlatilag el kellene fogadnunk a szlovák fejlődés hosszú évszázadokig tartó történelmietlenségének téziséit, mivel a „szlovák nemzettudat álma” szokatlanul mély volt, a cseh történelemmel összehasonlítva még inkább. Itt létezett egy cseh állam, volt IV. Károly, volt a huszita mozgalom, és volt Komenský. Az az igyekezet, amely a „nemzeti álom” periódusában is a nemzettudat valamilyen megnyilatkozásaira akart volna bukkanni, oda vezetett, hogy valójában jelentéktelen epizódokat aránytalanul megnövesztett. Ilyen epizód volt például a harc, hogy a szlovákok a paritás elve alapján kapjanak részt a zsolnai városi tanácsban. Mivel a városban és környékén a szlovákok többségben voltak, I. Lajos 1381-ben javukra döntött. Egyes epizódok kiemelése mellett legendák születésére is sor került, például Trencsényi Csák Máténak, a „Vág és a Tatra urának” szlovákságáról, aki a 14. század elején főúrként a szlovák terület nagy részét birtokolta.

Az álom és „újjászületés” elméletéből automatikusan következett az álom előtti periódus nemzeti lété és annak nemzettudata. A szlovák nemzet történelmének ilyesféle heroikus és fényes korszaka e koncepció szerint a Nagy-Morva Birodalom periódusa lehetne. A nemzeti lét és a nemzettudat léte így túl messzire helyeződik vissza az időben. Hogy a ma már történelmileg és régészetileg is bizonyított autotochtón jellegű szlávok Szlovákia mai területén az 5. századtól kezdődően telepedtek le (hipotetikusán a Kárpát-medence szláv betelepülését már a 4. századra tehetjük), a szlovák történelem ilyesfajta interpretációjához kedvező külső keretet kínál. Már csak ezért is használják a szakirodalom némely darabjában a „szlovák” megjelölést a mai szlovák területeken élt 5–6. századi szlávokra, akár Samo birodalmának lakosaira (7. század), a Nagy-Morva Birodalom népeire, történelmi személyiségeire. A nemzet abszolutizálása, annak csupán etnikai és nyelvi meghatározása – tekintet nélkül az etnikai komplexum fejlődésének történelmileg feltételezett szakaszaira –, a történelmi folyamatot aránytalan mértékben nacionalizálja, és ott merít a nemzettudat vagy a nemzeti küzdelem elemeiből, ahol azok valójában még nem léteztek. Ha Július Botto a maga fejtegetéseit a nemzettudat és a szlovákok fejlődéséről csak a 18. századdal kezdte volna, vagyis ha kihagyta volna a Nagy-Morva Birodalomról szóló fejezetet, akkor az a szlovák nemzettudat formálódásáról szerzett mélyreható munka lett volna.

A szlovák nemzetet alakító folyamatot már viszonylag kielégítő módon körvonaloztuk. Jóllehet, az irodalom valamely része mégis a hagyományt követve még mindig a „nemzeti újjászületés” terminusával él, e folyamat leglényegesebb körülményeit, elő-

feltételeit és szakaszait már igen alaposan földerítették. E kutatások lehetővé teszik a más nemzetek hasonló folyamataival való összehasonlítást. Ha Miroslav Hroch igen termékeny elmékedéseit vesszük alapul a nemzeti mozgalmak tipológiájával és periodizálásával kapcsolatban,⁸ megállapítható, hogy az általa említett A és B szakasz, vagyis a tudósi érdeklődés és a hazafias agitáció fázisa a nemzeti mozgalomban éppúgy érvényes a szlovák mozgalomra, mint a többi nemzeti mozgalomra Közép-Európa egész területén. A szlovák és a cseh nemzeti mozgalom összehasonlításakor például megállapítható, hogy mindkettő gyakorlatilag párhuzamosan haladt az 1848/49-es forradalomig. A szlovák Ján Kollár és Pavol Jozef Šafárik kiváló reprezentánsai a szlovák és a cseh nemzeti mozgalmaknak. A cseh és a szlovák nemzeti mozgalmak markáns különbségei csak a C fázisban, a nemzeti tömegmozgalmak fellendülésekor állapíthatók meg. Ez kiváltképpen a dualizmus periódusára érvényes, amikor rendkívül kedvezőtlen külső körülmények keletkeztek a magyarországi központosított kormányzás eredményeképpen, a szlovák tömegmozgalom fejlődése jelentősen lefékeződött, és deformálódott a természetes nemzeti fejlődés.

A történelmi kutatások által összegyűjtött ismeretanyag és a nemzeti mozgalmak összehasonlító elemzéséből kiindulva egyaránt megállapítható, hogy a 18. század végén kezdődött meg a szlovákok körében egy modern nemzet formálódásának legfőbb jellemzője, az *össz nemzeti tudat* kialakítása. Mivel Magyarország többnemzetiségű állam volt, és Szlovákia területén, főképp a városokban, állandó érintkezés alakult ki szlovákok és németek között, a déli területeken pedig a magyar etnikummal is, helyi szinten már korábban létezett egyfajta szlovák etnikai tudat; egészen nyilvánvaló a nyelvi különbség is. Olyan össz nemzeti tudat azonban még nem volt, amelynek alapján kiépülhetett volna egy nemzetpolitikai program. Egy össz nemzeti tudat megléte alapvető feltétele egy modern nemzet létének.

A magyar állam és a szlovák nemzet formálódása

Az állam a társadalomnak történelmileg régebbi szerveződési formája, mint a nemzet. S mint történetileg régebbi forma teremti meg a nemzetek keletkezésének és formálódásának keretét és feltételeit. A modern nemzetek mindig az államhoz való viszonylatukban formálódnak. Ez a viszony kettős jellegű: a) centripetális, ha az etnikum pozitív természetű viszonya az állammal államképző nemzet kialakulásához vezet, illetőleg olyan nemzethez, amely tudatosan vesz részt az államiságban, b) centrifugális, ha a nemzet negatív viszonya az állammal szemben védekező és ellenálló társadalmat eredményez.

A szlovák publicisztikában (és a történetírásban is) az utóbbi időben merült fel az a tézis, amely a nemzetek formálódását a saját államiság irányába történő egyenes vonalú fejlődésnek értelmezi. E szerint az elmélet szerint a nemzetek végigjárnak egy tudatosodási folyamatot, fejlődnek, és céljukat saját államuk megteremtésében látják. Ez az elmélet szemernyi ésszerű magból táplálkozhat, tartalmazza ugyanis a folyamat-szerűség elvét a nemzet kialakulásában. Megfigyelhető, hogy a modern nemzetek politikai önmegevalósításukért, vagyis bizonyos fajta államiságért fáradoznak. Az államiságnak ez a bizonyos fajtája azonban valami más, mint egy önálló állam. Így veszíti el értékét e gondolat tulajdonképpeni ésszerű magja egy logikai rövidzárlat következtében, melynek pragmatikai és propagandisztikus szempontja – egy önálló szlovák állam megteremtéséért folyó harc történelmi igazolása – teljesen nyilvánvaló. A történelem-

ben csak igen kevés példa akad olyan fejlődésre, melynek során a nemzetek fokozatosan önálló állammá értek. Globális világviszonylatban a kevés kivételek közé tartozunk.

A szlovákok kezdeti, teljes mértékben centripetális viszonya a magyar államhoz csak lassanként változott centrifugálissá. Ezért a szlovákok ezeréves, magyar részről való elnyomatásáról szóló elmélet sem bizonyítható mítosz. A szlovákok nem csupán alkotórészei voltak a magyar államnak, hanem aktív ereje is. Elidegenedésük a magyar államtól párhuzamosan következett be azzal a változással, melynek során az eredetileg többnemzetiségű állam a magyar etnikum „prédájává” vált. A magyar államnak a magyarok által történő kisajátítási folyamata fokról fokra történt, csúcspontját a 20. század elején érte el. A szlovákok búcsúja a magyar államtól nem volt sem könnyű, sem egyszerű. Az egy államban leélt ezeréves létet szétválás követte, s ezt valójában forradalmi fordulatként és mélyreható változásként minősíthetjük. A szlovák magatartást Magyarországgal szemben a szlovák politikai program – a Magyarországon belüli autonómia – kialakításának időszakában, az elmúlt évszázad hatvanas éveinek elején, nagyon tömören és pontosan fogalmazta meg a szlovák memorandum szerzője, Štefan Marko Daxner: „Magyarország számunkra csak annyiban létezik, amennyiben benne elismerést nyerünk.” A szlovákok Magyarországtól való elválása mellett tehát nem annyira a szlovák gondolat és a szlovák emancipáció igénye döntött, hanem egészen egyértelműen a magyar sovíniszta politika, amely programszerűen irányult a szlovákok elnemzetietlenítésére.

A magyar állam és az a történelmi folyamat, amely benne lejátszódott, olyan tényezőkként szemlélhetők, amelyek a modern szlovák nemzet kialakulásában döntő szerepet játszottak. A szlovák nemzet a nyugati szláv etnikumból fejlődött ki, amely összefüggő tömegben lakta északon a Kárpát-medencével, délen pedig a Dunával és a Tiszával határolt területeket. Ez az etnikum különböző dialektusokat beszélt és beszél ma is. Az összetartó tényező, amely a szlovák nemzettudat formálására hatott, a magyar állam volt, amelyben ez az etnikum élt. Ez alapvetően különbözött a többségükben szlovákok lakta vidékeken a más népektől – a németektől és a magyaroktól. Az egyetlen közeli szláv etnikum, amely a magyar államon belül kontaktusban élt a szlovákokkal, a keleti szláv ruszin volt.

A szlovákok nemzeti egyesüléséhez Magyarországon nem voltak meg a kedvező feltételek. A Nagy-Morva Birodalom korszakának egykori államiságtudata a középkori Magyarországon már teljesen elveszett. A szlovákoknak hiányzott egy város jellegű centrum, amely más nemzetek esetén a nemzeti mozgalmakban jelentős szerepet játszott. A 19. századig nem volt egységes és általánosan elfogadott irodalmi nyelv, és a reformáció óta a szlovákok vallásilag is megosztottak voltak. E három kedvezőtlen tényező közül csak egyet sikerült kiküszöbölni a 19. század közepe táján a szlovák irodalmi nyelv kodifikálásával és általános elfogadásával. A szlovák nemzeti mozgalom számára ez az aktus különösen fontos volt. A nyelv a szlovákok számára jóval nagyobb mértékben rendelkezett egységesítő funkcióval, mint más nemzetek esetében, és egyúttal nélkülözhetetlen számottevő eszköze volt a nemzeti tömegagitációnak. A nyelv nemcsak kulturális, hanem igen jelentős politikai tényezővé is vált. Előfeltétele lett a szlovák politikai program megformálásának és elterjesztésének.

A szlovák nyelvért vívott harc ugyanakkor meggyorsította a szlovákok centrifugális tendenciáit Magyarországhoz való viszonyukban. Egy egységes magyar nemzet eszméje lényege szerint államorientált volt, és ez érvényre is jutott az egy politikai nemzet megalkotásában. A legmagasabb magyar kormánykörök mindenképpen arra

törekedtek, hogy az ilyen nemzeti egységet a magyarországi nem magyar nemzetek elnemzetietlenítésével érjék el. Bár a szlovákok a 19. század közepétől kezdve rendelkeztek a maguk politikai programjával, a századfordulón mégis még mindig elkeseredett küzdelmet vívtak a meg nem adott legelemibb nyelvi és kulturális jogokért. A sovinszta uralkodó körök igyekezete, hogy a lehető leggyorsabban elmagyarosítsák Magyarország többi nemzetiségét, volt a fő oka a centrifugális tendenciák erősödésének, és általánosan előidézője annak, hogy ez az állam szétesett.

Az apológiaszindróma

A szlovák történetírás védekezési reflexből született azok ellen a támadások ellen, amelyek a szlovák múltat igyekeztek lebecsülni. Az első szlovák történeti munkák tulajdonképpen apológiák voltak, és a történeti irodalom egy része napjainkig megőrizte a maga apologetikus karakterét. Tipikus példa erre az első nagy és egészen fennmaradt, Ján Baltazar Magintól írt, 1728-ban kiadott apológia,¹⁰ Magin Bencsik Mihálynak, a nagyszombati egyetem magyar jogi professzorának „Novissima diaeta nobilissima” (1722) című munkájára válaszol. Bencsik ebben az írásában megtámadta Trencsén város és vármegye lakosságát, elvitatva tőlük a jogot, hogy magukat a „natio Hungaricá”-hoz számítsák, mivel ők Szvatopluk népének maradékai, aki (egy elterjedt legenda szerint) eladta országát a magyaroknak egy fehér loért. Szvatoplukot legyőzték a magyarok, így a szlovákok tulajdonképpen csak a föld bérlői, és alattvalói a magyaroknak, a győztes uralkodó népnek, kiknek egyedül adatott meg a jog, hogy a „natio Hungaricá”-hoz tartozzanak. Magin megkísérli, hogy megcáfolja ezeket a megállapításokat. Ebből két mozzanat érdemli meg figyelmünket: egyrészt a védelmébe veszi ugyan Trencsén vármegye lakosságát, másrészt viszont hangsúlyozza, hogy nemcsak ők, hanem a többi vármegye a Kárpátok alatt szintén tulajdonképpen Szvatopluk népének utóda. Egészen nyilvánvaló az átmenet itt a regionalizmusból egy össznemzeti ideológia felé. Magin védekezésében egy második fontos mozzanat a meghódoltatás elméletének elutasítása; inkább azt a nézetet képviseli, mely szerint a szlovákok a magyarokat vendégszeretettel fogadták, szerződést kötöttek velük, és ennek alapján teremtettek volna közös államot. Ahogy Bencsiknek a meghódoltatási elmélethez, úgy Maginnak a szerződés teóriájához nem volt elfogadható történelmi bizonyítéka. Mégis fontos, hogy a szerződés teóriája a szlovák nemzeti ideológia és a szlovák történelmi tudat alkotórészévé vált. Az elképzelés a szlovákok együttéléséről más nemzetiségekkel egy soknemzetiségű államban, méghozzá egy szerződés alapján: a szlovák politikai doktrína szilárd összetevője lett.

Magin apológiája nem az egyetlen volt a maga nemében. Már 1642-ben kiadta az eperjesi prédikátor, Jakub Jakobaeus a „Viva gentis Slavicae delineationis” című művét, amely viszont nem maradt fenn. Utána még más apológiák jöttek – közöttük olyan személyiségek, mint Bél Mátyás és Kollár Ádám Ferenc –, és ez a hagyomány egészen a 19. századig elért. Nemcsak szembefordultak a szlovákok és történelmük lebecsülését hirdető művekkel, nemcsak a szlovák nemzettudatot igyekeztek növelni, hanem felhívták Európa szélesebb kulturális közvéleményének is a figyelmét, hogy a szlovákok Magyarországon háttérbe vannak szorítva. Ilyesfajta német nyelvű irat volt Ludovít Štúr, „A szlovákok bajai és panaszai Magyarországon” 1843-ból.¹¹

A szlovák apológiák¹² rendszerint a szlovákok és azok magyarországi helyzete és jogai ellen irányuló támadásokra reagáltak. Kezdetben német szerzők ellen védekeztek,

akik az úgynevezett „Maradvány-germán elmélet” alapján azt hangoztatták, hogy a magyarországi német lakosság eredeti germán településeken él, és ezért több jogra tarthat igényt, mint a később hozzájuk települt szlovákok. E német elmélethez később kapcsolódtak „a haza hármass birtokbavételéről” szóló magyar legendák (hunok, avarok és magyarok), amelyek a meghódoltatási elmélet értelmében a szlovákokat másodrangú polgárokká, alattvalókká és a föld bérlőivé akarták degradálni. És mivel hiányzott a megbízható történelmi kutatás, mindkét oldalon feltevésekkel operáltak. Így képződtek különböző mítoszok és legendák, amelyek közül néhány, ha módosított formában is, utat talált a jelenlegi történetírásba.

A szlovák apológiák többek közt arra a tényre is felhívják a figyelmet, hogy a szlovák területen már a középkorban, nagyobb mértékben a 17. és a 18. században szokások voltak az etnikai összeütközések. Gyakran azokban a városokban robbantak ki e konfliktusok, ahol a szlovák és a német lakosság élt együtt, és a 18. századtól kezdődően elég gyakran került sor szlovák–magyar, illetőleg a három nemzetiség közötti konfliktusokra. A történelmi kutatás cáfolja azokat az elméleteket, amelyek arról szólnak, hogy a 19. századig Szlovákiában az etnikumok nyugodt és szinte idillikus együttéléséről beszélhetünk. Számos forrás igazolja, hogy bár időnként a türelem jellemezte a szlovák városokban a nemzetiségek együttélését, mégis elég gyakran tört ki konfliktus. A 18. század végéig az államhatalom és a magyar országgyűlés kompromisszumkészséget mutatott föl, és igyekezett enyhíteni a feszültségeket; az államhatalom tehát még nem egyetlen nemzetiség eszköze volt. A 18. század végéig Magyarország soknemzetiségű állam volt, számos etnikai konfliktussal, de nem egyetlen nemzeti csoport érzékelhető fennhatóságának alátéve.

A magyar nemesség kísérlete, hogy kisajátítsa az államhatalmat, már a 18. század közepétől megkezdődött, látható siker nélkül. Mindez csak nagyszámú konfliktust eredményezett az egyik oldalról a magyar nemesség, a másik oldalról a szlovák és a német lakosság között. A magyarok későbbi államhatalmának ideológiáját készítették elő azok az írások, amelyek nacionalista támadásokat és gőgről tanúskodó meghódoltatási elméleteket tartalmaztak.

A magyar nyelv javát szolgáló első törvényt a magyar országgyűlés csak 1791-ben fogadta el. A törvénynek önmagában még nem volt magyarosító irányultsága, csupán azt a lehetőséget kínálta föl, hogy az iskolákban eventűl ne csak latinul, hanem magyar nyelven is lehessen oktatni. Ugyanakkor a törvény nem terjedt ki arra, hogy a többi nyelv oktatását hasonlóképpen engedélyezze. Ez ellen Juraj Fándly is protestált: „Ahogy a magyar nyelv a magyar országgyűlés 1791-es határozatával a magasabb nyilvános iskolákban tanárhoz jutott, éppen úgy kéri e királyságban nyelvének nyilvános lektorát a dicső szlovák nemzet, más királyságok egyetemén is így van ez, és ez a követelésünk a jövőbeni országgyűléseken is.”¹³

Az 1791-es törvény elfogadásával párhuzamosan magyar részről sovinizta támadások és leplezetlen becsmérlések következtek a többi nemzet nyelve és kultúrája ellen. E szituációban az 1805-ös törvény már magyarosító jelleggel rendelkezett, mert teljesen nyilvánvalóan a magyar nyelvet részesítette előnyben az iskolákban és a hivatalokban. A magyar nacionalizmus elsősorban az állam fölötti hatalom megszerzésére irányult. Ez esetben primer nacionalizmusról beszélhetünk, amely alapvető oka lett a nemzetiségek súrlódásának Magyarországon. A nem magyar nemzetek nacionalizmusa, vagyis például a szlovákoké, csupán származtatott, szekunder nacionalizmusként keletkezett. Nemzeti védelmi ideológiáról van itt szó, amely a magyar sovinizmus, az államhatalom

birtoklásának kísérletei, a többi nemzet államhatalmi és a magyar történelembeli részjogának kisajátítására irányuló próbálkozások ellen fordult. Juraj Sklenár, pozsonyi gimnáziumi tanár és egy, a Nagy-Morva Birodalom határaitól szóló mű szerzője a következőket írta e tendencia elleni vitájában: „Aki Magyarországon a más nemzetek elleni gyűlöletet éleszti, az ennek az államnak a pusztulását szorgalmazza, és mindazt, ami ezzel összefügg, azoknak az alapoknak a megsemmisítését célozza meg, amelyeken Magyarország nyugszik, és amelyek erősítik – ezért az ilyen polgár veszélyt jelent a hazára.”¹⁴ A 18. század végén ezek a szavak már figyelmeztetések voltak, a veszély tudatosítása. És a történelemnek kellett megmutatnia, hogy a dolgok pontosan ebbe az irányba fejlődtek. A türelmetlen magyar sovinizmus lett a magyar állam sírásója.

Az államot uralni kívánó magyar kísérletek és a szlovák apológiák készítették elő a talajt a nemzetileg tudatos agitációhoz a szlovák értelmiség körében. A nemzeti mozgalom elindításának hagyományos és az irodalomban leggyakrabban idézett okai mellett – a felvilágosodás és a liberális gondolatkincs, a német bölcselet, elsősorban Herder és Hegel hatása, továbbá Mária Terézia és II. József felvilágosult politikája által megteremtett társadalmi feltételek – éppen a magyar nemesség uralmi igénye aktiválta a szlovák nemzeti mozgalmat. Ezért volt a szlovák értelmiség a kedvezőtlen előfeltételek ellenére is viszonylag jól felkészülve a nemzeti ideológiai harc megindítására. Egyidejűleg az is bebizonyosodott, hogy az Anton Bernolák által 1787-ben kodifikált szlovák irodalmi nyelv nem a kezdete, hanem már az első csúcspontja volt a szlovák nemzeti, hagyományosan „nemzeti újjászületésként” nevezett mozgalomnak.

A csehszlovák történelem koncepciója

A modern szlovák történetírásra viszonylag nagy hatással volt a közös, csehszlovák történelem mítosza. E koncepció szerint a szlovák történelem egy szélesebb komplexum alkotórésze volt – a csehszlovák történelemé, benne szorosan függött össze a cseh és a szlovák történelem, oly mértékben, hogy közös történelemről lehet beszélni. Valójában olyan koncepcióról volt szó, amely a cseh történelmet a szlovák dimenzióval bővítette volna ki. Annak figyelembevételével, hogy a cseh történelmet illetőleg már a 19. század folyamán viszonylag megbízható kutatásról és megállapodott korszakolásról beszélhetünk, ez a koncepció oda vezetett, hogy a már kész cseh koncepcióba ágyazták be a szlovák történelemből is tényeket, úgyhogy a cseh történelem alapvető periodizációját az össz-történelem korszakolásaként fogadták el. Annak ellenére, hogy a szlovák történelmet belső dinamikája más mérföldkövekkel és más csúcspontokkal osztja periódusokra.

A csehszlovák történelem koncepciója a Nagy-Morva Birodalomból indult ki, miáltal ez az állam a csehek és a szlovákok közös államként jelöltetett ki. A legújabb történetírásban olykor mérsékeltebb megfogalmazásokkal élnek, akkor a mai csehek és szlovákok őseinek közös államáról szólnak. A Nagy-Morva Birodalom fontos alkotórésze volt ennek a koncepciónak: közös kiindulópontról volt itt szó, a csehszlovák történelem közös kezdetéről, a közös államiság első megnyilatkozásáról. Ezután következett az állam felosztása. Míg a csehek kialakították saját, középkori államukat, addig a szlovákokat erőszakkal besorolták a magyar államba. Ezen a ponton vette át tulajdonképpen a csehszlovák történelem koncepciója a magyar történetírás meghódolási elméletét, és egyidejűleg a szlovákok ezeréves magyarországi elnyomatásának mítoszáét is.

A Nagy-Morva Birodalom hanyatlását követő periódusokból aztán kikeresték és kiemelték mindazokat a szakaszokat, amelyek a cseh és a szlovák történelem összefüggéseit dokumentálták: a prágai Károly Egyetem tevékenységét, a huszita mozgalmat, Jan Jiskra szlovákiai tevékenységét, a fehér-hegyi csata utáni emigrációt, Jan Amos Komenskýt, valamint a közös sorsot a központosított Habsburg Monarchiában. E koncepció keretében keletkezett az 1950-es évek végén „A csehszlovák történelem áttekintése”¹⁵ című átfogó, összegző munka. Ugyanilyen alapon kezdték el kialakítani a nyolcvanas évek végén a csehszlovák történelem újabb szintézisét is. Ebből viszont csak az első rész két kötete jelent meg.¹⁶ Ez a koncepció nem ismerte el Szlovákia autonóm történelmi fejlődését, túlzó módon emelt ki néhány periódust és eseményt (mint például a huszita hadak szlovákiai tartózkodását). Ugyanakkor számottevő szlovák eseményeket és intézmények tevékenységét – mint például a nagyszombati egyetemét – szinte elhallgatta, hiányzott a szlovákok részvétele a magyarországi rendi felkelésben – és sok más hasonló.

A csehszlovák történelem koncepciója tehát művi konstrukció volt, amely mindinkább ellentmondásba került a szlovák történetkutatás eredményeivel. Egyre nehezebb volt a szlovák történelmet a cseh történelem modelljébe „beleilleszteni”. Nem kétséges, hogy a csehszlovák történelem koncepciója összhangban állt a csehszlovák nemzet koncepciójával, amely 1918 után a közös állam hivatalos ideológiájává és doktrínájává is vált. Mégsem lehet feltétlenül azt a következtetést levonni, hogy ezt a koncepciót az államhatalom erőltette volna. Egy közös csehszlovák történelem koncepciója, szlovák oldalról éppen úgy, már 1918 előtt is felmerült.

Ennek egyértelmű elemei Július Bottónál is szerepeltek, főképpen a már említett „A szlovákok rövid története” című munkájában. Itt a következőket olvashatjuk: „Még több szellemi megerősítésben részesült [a szlovák nép] Csehország részéről, amikor IV. Károly király magasabb tanintézetet alapított Prágában [...] Ehhez még hozzájárul Husz János működése [...] Így széledtek szét egész Szlovákiában a huszita harcosok, és kerültek közvetlen kapcsolatba a szlovák néppel, amelynek hivatalos életében meghonosították a cseh nyelvet. Ezáltal szellemben és nyelvben is feléledt a szlovák nép, mivelhogy a csehnyelvűséget az egyházi életbe is bevezették.”¹⁷ Olyan megállapításokra bukkanunk itt, amelyeket a későbbi kutatás nem fogadott el: a huszita csapatok befolyása Szlovákiában, ahol tulajdonképpen ellenséges országban tartózkodtak, egészen más jellegű volt.

A csehszlovák történelem koncepciójának elemei két úton kerültek be a szlovák történetírásba. Elsősorban azt a hagyományt kell itt megneveznünk, amely még az „újjaszületés” időszakában keletkezett, és amely közvetlenül függött össze az akkoriban uralkodó nézetekkel, a szláv kölcsönösség és a csehszlovák nyelvi és nemzeti egység gondolatával. Ez még akkor is megmaradt, amikor a csehszlovák nemzeti egység már művi és élettelen konstrukciónak bizonyult. Egy másik forrás, amelyből a közös csehszlovák történelem koncepciója táplálkozott, a cseh és szlovák közeledés és az együttes munka intenzívvé válása volt a századfordulón. A közeledést elősegítő társadalmi feltételek a dualizmus és a Kettős Szövetség következtében alakultak ki, az utóbbi köpönyege alatt Németország egyre nagyobb befolyásra tett szert Ausztria-Magyarországon. Ez a befolyás nemcsak a Lajtán túli területeken vezetett a német nacionalizmus növekedéséhez, hanem észrevehetővé vált a magyar centralizmus erősödésében és a magyarosításban is Magyarországon. Ebben a helyzetben csehek és szlovákok tudatosan keresték a szorosabb együttműködéshez vezető utat.

A cseh–szlovák közeledés annak idején, ha csak korlátozott mértékben is, de visszatükröződött azokban a történeti munkákban, melyek a cseh és szlovák történeti fejlődés közös elemeit jobban kiemelték, mint az előző perióduséi. Ez a tendencia mégsem volt egyértelmű és egyenes vonalú. A történelem közös mozzanatainak hangsúlyozása mellett már ebben a periódusban is megfigyelhető az a nyíltság, amely hangsúlyozta Szlovákia és a szlovákok önálló történelmi fejlődését. A legegyszerűbben Jozef Škultéty képviselte ezt a vonalat, bár 1918-ig csak recenziókban és polémikus jellegű publicisztikában nyilatkozott meg. 1912-ben például így írt Škultéty a „Národné noviny”-ban (Nemzeti Újság): „Soha nem volt politikai és állami egység, még Nagymorvaországban sem, és a nyelvi rokonságnak sem voltak kihatásai, különösen a magyar állam megszületése utáni első évszázadokban. A köztünk lévő szellemi közelség valójában soha nem volt olyan nagy, mint éppen az újabb időszakban, a 19. század óta.”¹⁸ Egy közös csehszlovák történelmi fejlődés koncepcióját mindenképp az ifjú újságírók egy része hangoztatta a „Hlas” (A hang), a „Průdy” (Áramlatok) című folyóiratokban, valamint Milan Hodža a „Slovenský týždenník”-ben (Szlovák Hetilap).¹⁹ Ez a publicisztika viszont nem a történelmi kutatásból indult ki, hanem pragmatikus politikai célokból – a csehszlovák politikai közeledés és együttműködés kívánalmával.

A közös csehszlovák történelem koncepciójának elemei tehát már 1918 előtt megvoltak, a politikai helyzet pedig 1918 után alkalmasnak bizonyult egy komplex rendszer kibontakozására és megteremtésére. E rendszer maradványai napjainkig fennmaradtak, de a szlovák történelem mind alaposabb föltárása folytán a kutatás oly mértékben került ellentmondásba e koncepcióval, hogy az újabb összegző csehszlovák történeti mű tervezett projektuma már nem valósult meg.

A szlovák történelem plebejus jellegének mítosza

A szlovák történelem „polgáratlanítása” különböző elméletek segítségével igen hatékonyan ment vége: egyrészt a magyarok a maguk meghódoltatási és uralkodói elméletükkel, másrészt a csehszlovák történelem koncepciójával, amely szintúgy a szlovákok történelembeli „polgáratlanítására” és az ezeréves szlovák elnyomásra támaszkodott, és így teljes összhangban volt a magyar meghódoltatási elmélettel.

Elméleti szinten a nemzetek történelmi és nem történelmi osztályozásában ment vége egy alaposabb „polgáratlanítás”. Történelmi nemzetnek azok számítottak, amelyeknek királyai, dinasztiai és nemessége voltak, vagyis történelmi állama. Minden egyéb nemzetet nem történelmiként minősítették. E kategorizálás során a szlovákokat egészen következetesen a nem történelmi nemzetek közé sorolták. Hiába utaltak ezzel az elmélettel kapcsolatban arra, hogy a nem történelmi nemzetek is rendelkeznek történelemmel; a polgáratlanítás gondolatát elültették a társadalmi tudatba. A Csehszlovákiáról szóló történeti irodalomban is hagyományosan a „történelmi országok és Szlovákia” terminust használták. A történetiség és a történelem ilyen felfogása mélyen benyomult a szlovák történetírásba.

Következetesen vetették fel aztán e kérdéseket is: Miről szól a szlovák történelem? Milyen értelme, irányultsága van? A szlovák történelem helytelen értelmezése semmi máshoz nem vezethetett, mint egy új mítosz megteremtéséhez, a szlovák történelem plebejus jellegű mítoszához. E szerint a mítosz szerint a szlovák történelem nem királyok és nemesek története, nem is háborúk története; hanem az egyszerű nép tör-

ténete – a plebs miseráé. Ebben az esetben a dolgoz, szorgalmas nép képzetére vetődik a hangsúly. A szlovák történelem tehát építők és nem pusztítók történelme, kérges és nem véres kezűek történelme.

E mítosz sokáig érlelődött a szlovák nemzettudatban. Az 1960-as évek végén Vladimír Mináč publicista klasszikus megfogalmazásában, a „Dúchanie do pahrieb” (Parázsfúvás) című esszéjében így hangzott: „Ha a történelem királyok és császárok, hadvezérek és fejedelmek, győztesek és meghódított területek történelme, ha a történelem az erőszak, a rablás, a kizsákmányolás történelme, úgy nekünk nincsen történelmünk, legalábbis nem vagyunk annak szubjektuma. Ha viszont a civilizáció története a munka történelme, egy meg-megszakított, de újból és újból győzedelmeskedő építőmunka történelme, akkor az a mi történelmünk. Mi az építők nemzete vagyunk, nemcsak metaforikus, hanem a szó igaz értelmében is: mi építettük fel kőművesként, kőművesmesterként és alkalmi munkásként Bécs és Budapestet is, mi segítettünk sok idegen város felépítésében; és egyet sem pusztítottunk el.”²⁰

Az így teremtetett konstrukciónak egyértelműen mítoszképző karaktere van. Az igaz, hogy a szlovákok részt vettek Bécs és Budapest építésében, de mások is építettek városokat, és nem a szlovákok az egyetlen építő nép. A logikus rövidre zárás itt éppen úgy, mint más mítoszok esetén, fontos tényező. Mégsem lehetséges, hogy ilyen egyszerűen és hatásosan kicsúszunk a magyar történelemből. A kutatás jelzi, hogy a szlovákok nemcsak objektumai, hanem éppenséggel szubjektumai is a magyar történelemnek, és nemcsak városokat, hanem államot is építettek, és részesei történelmének és háborúinak. A magyar állam (Ungarn) nem volt tiszta magyar (magyarisch) állam, tipikus középkori soknemzetiségű állam volt, egészen a 19. századig, amiért is a szlovák történelem a magyar történelemnek is része.

E mítosz mögött is, mint sok más mítosz mögött, a nacionalizmus rejtezkedik. A nemzet „kiszabadítása” a magyar történelemből tulajdonképpen apológia. A nemzet nem felelős a háborúkért, a vérfolyamokért, a szlovák nemzet mindig is, különösen háborúk idején, az építőkhöz tartozott.

A nacionalizmus, de más érzelmekre épített koncepciók mítoszképző ereje szintén igen nagy. Láthatjuk, a jelen sem mentes új történelmi mítoszok keletkezésétől. A jövőben is számolnia kell a történésznek a történettudomány filozófiájának formálásakor azzal, hogy a történelem mitizálása állandó folyamat, és hogy mindenekelőtt történelmi átalakulások periódusaiban észlelhető a legerőteljesebben.

Németből ford.: BOMBITZ ATTILA

JEGYZETEK

Az értekezés első megjelenése: Österreichische Osthefte 35 (1993) 517–536. A cikk szerzője: Dušan Kováč, történész, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója.

- 1 Ez legfőképpen a 19. század második felére érvényes, amikor e nézetet a cseh országgrészben (például F. Palacký, később a Goll-iskola, J. Pekař és más személyiségek képviselték.
- 2 Közlebbit Szlovákia betago lódásának kérdéséről a magyar államba – in: Dejiny Slovenska 1 (Bratislava 1986) 164–179.
- 3 Branislav Varsik, O vzniku a rozvoji slovenskej národnosti v stredoveku. Historický časopis 32 (1984) 529–554.

- 4 Slovenské dejiny. A Matica slovenska kiadója készíti elő nyomtatásra. (Szerzők: R. Marsina, V. Čičaj, D. Kováč, L. Lipták).
- 5 Július Botto, Slováci. Vývin ich národného povedomia 1, 2 (Turčiansky Sv. Martin 1906, 1910).
- 6 Botto, Slováci 174.
- 7 Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu 1, ed. František Bokes (Bratislava 1962) 313–319.
- 8 Miroslav Hroch, Evropské národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů (Praha 1968). Vö. még: Hroch, Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations (Cambridge 1985).
- 9 Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu 1, 232.
- 10 Ján Baltazar Magin, Murices sive apologia pro inclyto Comitatu Trenchiniensi (Púchov 1728).
- 11 Lipcsében jelent meg.
- 12 Vö. még: Ján Tibenský, Chvály a obrany slovenského národa (Bratislava 1966).
- 13 Ján Tibenský, Formovanie sa ideologie slovenskej feudalnej národnosti a buržoázneho národa. In: Historický časopis 19 (1971) 586.
- 14 Ján Tibenský, Formovanie sa ideologie 585.
- 15 Přehled československých dějin 1–3 (Praha 1958–1960)
- 16 Přehled dějin Československa 1/1 és 1/2 (Praha 1980, 1982)
- 17 Július Botto, Krátka história Slovákov (Turčianský Sv. Martin 1914) 28–29.
- 18 Jozef Škultéty, O starých Slovákoch a ich jazyku. In: Národné noviny (1912) 145.
- 19 A „Hlas” 1898–1904, a „Prúdy” 1909–1914 között, a „Slovenský týždeník” 1903-tól jelent meg.
- 20 Vladimír Mináč, Dúchanie do pahrieb (Bratislava 1970) 17.

Megjegyzések Dušan Kováč értekezéséhez

A neves szlovák történész a szlovák történettudomány újabb koncepcióját vázolja föl, amely egyrészt leszámolni igyekszik a pozitivista és a marxista történetírás módszerével, másfelől a szlovák történelem új értelmezésével kíván szolgálni. Ennek érdekében végzi a demitizálással minősíthető történelmi-történetírási revíziót, miközben bizonyos nemzeti tabukat érintetlenül hagy, illetőleg korszerűsítve illeszt egy, az eddiektől valóban eltérő, realiztikusabb jellegű történetírói koncepcióba. Ilyen a Nagy-Morva Birodalom és a mai Szlovákia közötti kontinuitás kérdése, a Nagy-Morva Birodalom szláv népének a szlovákokkal való azonosítása, Szlovákia mint kezdettől fogva megszakítás nélkül mindig létező „faktor” (hogy az ő szavával éljünk), valamint a dualizmus korának némileg egyoldalú és kevéssé méltányos szemlélete, az egykori észak-magyarországi városok szlovák elemeinek érezhető túlbecsülése. Miközben Kováč dicséretre méltó elszántsággal foszlat szét legendákat, eközben maga is részese (talán